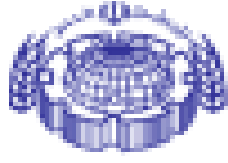

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
موسسه آموزش عالی کار واحد قزوین

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

رشته: حقوق خصوصی

عنوان:

بررسی ماهیت حقوقی دعوای استرداد در ورشکستگی

استاد راهنما:

دکتر علیرضا رجب زاده

استاد مشاور

دکتر هادی احتشامی

نگارش:

اعظم محمدی

سال تحصیلی ۹۰ - ۸۹

تقدیر و تشکر

پس از حمد و سپاس خداوند متعال و قبل از هر چیز بر خود لازم می دانم که از زحمات و راهنمایی های جناب آقای دکتر رجب زاده به عنوان استاد راهنما، همچنین جناب آقای دکتر هادی احتشامی استاد مشاور که در طول تدوین و تکمیل این اثر، بنده را مورد لطف و عنایت ویژه خود قرار داده صمیمانه تشکر نمایم.

همچنین تشکر می نمایم از اساتید محترم داور که قبول زحمت نموده و داوری پایان نامه ی اینجانب را به عهده گرفتند.

تقدیم به:

پدر و مادر بزرگوارم نماد عشق و معرفت و برادران عزیزم
نماد مهربانی و محبت که حضورشان یاری گر نگارش این
رساله شد.

چکیده

قانون تجارت در بین قوانین ایران بیشترین حمایت را از شخص ثالث می‌نماید و فلسفه آن حفظ حقوق این افراد و در نتیجه ایجاد امنیت خاطر معاملاتی به منظور تشویق آنها به انجام معاملات و رواج آنها در عرصه اقتصادی می‌باشد، لذا در هر مرحله‌ای که قانونگذار احساس نموده پای حقوق شخص ثالث در میان است آنها را مورد ملاحظه قرار داده و با توجه به وضعیت و شرایط حاکم بر هر مورد، حقوق و امتیازاتی جهت حفظ آنها از خطرات احتمالی ناشی از معاملات در عرصه اقتصادی، در قالب مقررات برای آنها پیش‌بینی نموده است. با توجه به اینکه ممکن است قبل از ورشکستگی اشخاصی نزد تاجر اموالی به عنوان امانت یا هر عنوان دیگر داشته باشند که نسبت به عین آنها حق مالکیت دارند، ضروریست که این اموال قبل از فروش دارایی تاجر و تقسیم حاصل آنها، از دارایی تاجر مجزا شده و به صاحبان آنها مسترد گردد، به شرطی که عین آن اموال موجود باشد. قانون تجارت در فصل دهم خود، مواد ۵۲۸ الی ۵۳۵ را اختصاص به بیان حکم این موضوع داده و صور مختلف آن را به تفکیک طی مواد مذکور تشریح نموده است. ماهیت حقوقی دعوای استرداد در هر یک از این متفاوت است. به عنوان مثال ماهیت استرداد مبیع از متصدی حمل و نقل در حالیکه کالا هنوز به خریدار ورشکسته تسلیم نشده است، حق حبس است. حال آنکه ماهیت استرداد مبیع از حق العمل کار ورشکسته ویژه و خاص بوده و با هیچ یک نهادها و مقررات حقوق مدنی منطبق نمی‌باشد.

واژگان کلیدی: دعوای استرداد، ورشکسته، خیار تفلیس، حق حبس، عین.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲.....	مقدمه.....
۱۰.....	فصل اول: کلیات
۱۱.....	مبحث اول: تاریخچه ی ورشکستگی در حقوق ایران.....
۱۲.....	گفتار اول: ورشکستگی قبل از تصویب قانون تجارت.....
۱۳.....	گفتار دوم: ورشکستگی بعد از تصویب قانون تجارت.....
۱۴.....	مبحث دوم: جهات افتراق بین اعسار و ورشکستگی.....
۱۴.....	مبحث سوم: ورشکستگی.....
۱۴.....	گفتار اول: تعریف قانونی.....
۱۵.....	گفتار دوم: شرایط و عناصر تشکیل دهنده ورشکستگی.....
۱۵.....	الف: وصف تاجر.....
۱۵.....	۱- تاجر حقیقی و در قید حیات.....
۱۸.....	۲- تاجر متوفی.....
۱۹.....	۳- شرکت های تجاری.....
۲۱.....	ب: توقف از تادیه دین.....

۱- مفهوم توقف..... ۲۱

۲- ماهیت حقوقی دین..... ۲۴

مبحث چهارم: «فلسفه ی» تدوین مقررات دعوای استرداد در ورشکستگی..... ۲۶

گفتار اول: مقدمه (بیان هدف اولیه ی قانون تجارت)..... ۲۷

گفتار دوم: رویه ی حمایتی قانون تجارت نسبت به اشخاص ثالث در فصل دعوای استرداد اموال در

ورشکستگی..... ۲۹

مبحث پنجم: موضوع دعوای استرداد در ورشکستگی..... ۳۲

فصل دوم: صور مختلف دعوای استرداد..... ۳۷

مبحث اول: تاجر در مقام وکیل در وصول «اسناد امانی» (موضوع ماده ۵۲۸ قانون تجارت)..... ۳۸

گفتار اول: فرض موجود بودن عین اسناد، نزد تاجر ورشکسته..... ۳۹

گفتار دوم: فرض عدم وجود عین اسناد، نزد تاجر ورشکسته..... ۴۰

گفتار سوم: شرایط پذیرش دعوای استرداد «اسناد امانی»..... ۴۲

گفتار چهارم: شقوق مختلفه ی استرداد «اسناد امانی»..... ۴۴

مبحث دوم: تاجر در مقام امین یا حق العمل کار..... ۴۵

گفتار اول: تاجر در مقام امین (موضوع بخش اول ماده ۵۲۹ قانون تجارت)..... ۴۶

الف: ماهیت مال موضوع امانت..... ۴۷

ب: ماهیت «رابطه ی حقوقی» موجد امانت..... ۴۸

ج: شرایط پذیرش دعوی استرداد مال موضوع امانت..... ۴۹

گفتار دوم: تاجر در مقام حق العمل کار..... ۵۰

الف: حق العمل کار در مقام فروشنده..... ۵۲

ب: حق العمل کار در مقام خریدار..... ۵۴

مبحث سوم: تاجر در مقام خریدار..... ۵۶

گفتار اول: بررسی حق استرداد مبیع در صورت ارسال و قبل از وصول آن (موضوع ماده ۵۳۲ قانون

تجارت)..... ۵۷

الف: اصل قابلیت استرداد..... ۵۸

۱- شرایط استرداد ۵۹

۲- استثنای اصل قابلیت استرداد..... ۶۲

ب: هویت طرفین دعوی استرداد در فرض ماده ۵۳۲ قانون تجارت..... ۶۲

گفتار دوم: بررسی استرداد مبیع قبل از ارسال آن (موضوع ماده ۵۳۳ قانون تجارت)..... ۶۲

الف: شرایط اعمال حق موضوع ماده ۵۳۳..... ۶۶

ب: ماهیت «رابطه حقوقی» موجد حق مذکور در ماده ۵۳۳..... ۶۷

ج: ماهیت مال موضوع ماده ۵۳۳..... ۶۸

د: بررسی حقوقی شرط حفظ مالکیت..... ۷۰

۱- بررسی حقوقی شرط حفظ مالکیت در کشورهای اروپایی..... ۷۰

۲- بررسی حقوقی شرط حفظ مالکیت در حقوق ایران..... ۷۱

۱-۲- فایده شرط حفظ مالکیت در حقوق ایران..... ۷۲

۲-۲- بررسی حقوقی شرط حفظ مالکیت در حقوق ایران..... ۷۲

فصل سوم: مبنای حقوقی مقررات دعوای استرداد..... ۷۷

مبحث اول: مبنای حقوقی حق استرداد «اسناد و اموال امانی» (موضوع ماده ۵۲۸ و ۵۲۹ ق.ت)..... ۷۸

مبحث دوم: مبنای حقوقی حق استرداد مبیع از تاجر حق العمل کار (موضوع مواد

۵۳۰ و ۵۳۱ ق.ت)..... ۸۰

گفتار اول: بررسی انطباق مقررات دعوای استرداد مبیع از تاجر حق العمل کار بر «خيار تفليس»..... ۸۱

گفتار دوم: بررسی انطباق مقررات دعوای استرداد مبیع از تاجر حق العمل کار بر «حق حبس»..... ۸۶

مبحث سوم: مبنای حقوقی حق استرداد مبیع از متصدی حمل و نقل در فرض عروض ورشکستگی

خریدار در حین حمل (موضوع ماده ۵۳۲ ق.ت)..... ۸۹

گفتار اول: بررسی انطباق ماده ۵۳۲ در خصوص استرداد مبیع از متصدی حمل و نقل در فرض

عروض ورشکستگی خریدار، در حین حمل بر «حق حبس»..... ۹۰

گفتار دوم: بررسی انطباق ماده ۵۳۲ در خصوص استرداد مبیع از متصدی حمل و نقل در فرض

عروض ورشکستگی خریدار، در حین حمل بر «خيار تفليس»..... ۹۱

مبحث چهارم: مبنای حقوقی امتناع از تسليم مبيع فروخته شده به تاجر ورشکسته در صورت عروض

ورشکستگی قبل از پرداخت ثمن (موضوع ماده ۵۳۳ ق.ت)..... ۹۲

گفتار اول: بررسی انطباق حق امتناع از تسليم مبيع فروخته شده به تاجر ورشکسته در صورت

عروض ورشکستگی قبل از پرداخت ثمن بر «خيار تفليس»..... ۹۲

گفتار دوم: بررسی انطباق حق امتناع از تسليم مبيع فروخته شده به تاجر ورشکسته در صورت

عروض ورشکستگی قبل از پرداخت ثمن ۹۴

گفتار سوم: ثمره بحث..... ۹۷

فصل چهارم: طريق طرح دعواى استرداد..... ۹۹

جمع بندی و نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات..... ۱۰۲

فهرست منابع..... ۱۰۹

مقدمه

بیان مسئله

دعوای استرداد در ورشکستگی عبارت است از دعوایی که، خواسته ی آن استرداد اموال موجود نزد تاجر ورشکسته است که عین آن متعلق به دیگریست.

نظر به مواد ۵۲۸ به بعد قانون تجارت می توان قائل بر آن بود که قانونگذار ورشکستگی را از اسباب استرداد برشمرده است.^۱ در واقع اساسا این دعوا (دعوای استرداد) وقتی مطرح می شود که حکم ورشکستگی تاجری صادر گردیده و حال باید اموال او به فروش برسد و حاصل فروش بین طلبکاران تقسیم گردد لذا طبیعتا قبل از انجام این پروسه باید اموالی که متعلق به اشخاص ثالث است از دارایی تاجر ورشکسته مجزا گردد به شرط آنکه اموالی که عین آنها نزد تاجر ورشکسته موجود است و تبدیل به دین نشده باشد. ماده ۵۳۱ قانون تجارت در راستای بیان این حکم، در قسمت اخیر خود مقرر می دارد: "... به طور کلی عین هر مال متعلق به دیگری که در نزد تاجر ورشکسته موجود باشد قابل استرداد است".

دعوای استرداد در ورشکستگی موضوع بسیطی نبوده بلکه مرکب از ابعاد مختلفی است که قانون گذار در طی مواد ۵۲۸ الی ۵۳۵ قانون تجارت به تفکیک به تشریح این مواد پرداخته و حکم هر یک از مصادیق این دعوا را مطرح ساخته، حکمی که در هر یک از این ابعاد مقرر شده به لحاظ قرابت و سنخیتی که با برخی از نهادهای حقوقی مدنی همچون، خیار تفلیس (موضوع ماده ۳۸۰ ق.م.و حق حبس (موضوع ماده ۳۷۷ ق.م) دارد، با نهادهای مزبور مقایسه می شود تا مشخص شود

---

^۱. انوشه پور مسعود و شریفی؛ دعوای استرداد اموال، چاپ دوم، انتشارات خط سوم، تهران، سال ۱۳۸۴، ص ۱۶۵.

که آیا مبنای حقوقی مقررات دعوای استرداد، نهاد های حقوق مدنی مذکور می باشد یا اینکه مبنای خاص و ویژه ای را باید ملاک قرار دهیم.

لیکن باید توجه داشت که این موارد نافی موارد پیش بینی شده در قانون مدنی برای استرداد، از جمله خیارات نیست.^۱

لیکن در رابطه با اموال فروخته شده به تاجر ورشکسته، در مقررات ورشکستگی (موضوع مواد ۵۳۲ و ۵۳۳)^۲ استرداد به معنای خاص و واقعی کلمه مطرح نمی شود زیرا در ماده ۵۳۲، بحث از استرداد مبیع در حال حمل از متصدی حمل و نقل می باشد نه استرداد مبیع تسلیم شد به تاجر ورشکسته.

همچنین ماده ۵۳۳ مشعر بر شناسایی حق امتناع بایع از تسلیم مبیعی است که نه به خود تاجر ورشکسته تسلیم شده و نه به کسی که به حساب او بیاورد (آن هم به میزانی که ثمن پرداخت نشده است). لذا تسلیمی به تاجر ورشکسته صورت ننگرفته تا قائل به «استرداد مبیع از تاجر ورشکسته» بشویم.

---

^۱ شهیدی، مهدی؛ تفسیر پیرامون ماده ۵۳۳ ق.ت، مجله کانون وکلا، ش ۱۵۰ و ۱۵۱، سال ۱۳۶۹، ص ۱۳۶.
^۲ ماده ۵۳۲ قانون تجارت: «اگر مال التجاره ای که برای تاجر ورشکسته حمل شده قبل از وصول از روی صورت حساب یا بارنامه که دارای امضاء ارسال کننده است به فروش رسیده و فروش صورتی نباشد دعوی استرداد پذیرفته نمی شود والا موافق ماده ۵۲۹ قابل استرداد است و استرداد کننده باید وجوهی را که به طور علی الحساب گرفته یا مساعدتا بابت کرایه حمل و حق کمیسیون و بیمه و غیره تأدیه شده یا از این بابت ها باید تأدیه بشود به طلبکارها بپردازند».

^۳ ماده ۵۳۳ قانون تجارت: «هرگاه کسی مال التجاره ای به تاجر ورشکسته فروخته لیکن هنوز آن جنس نه به خود تاجر ورشکسته تسلیم شده و نه به کسی که به حساب او بیاورد آن کس می تواند به اندازه ای که وجه آن را ننگرفته از تسلیم مال التجاره امتناع کند».

لیکن در این رساله به رسم اینکه این دو ماده ذیل فصل دهم قانون تجارت که مربوط به دعوی استرداد اموال می باشد، درج شده است؛ به تحلیل ابعاد و مبانی آنها نیز (به عنوان دعوی استرداد به معنای عام) پرداخته خواهد شد.

اهداف تحقیق

۱- اهداف علمی

الف: تشخیص ماهیت حقوقی استرداد در هر یک از صور آن و بار نمودن آثار ویژه ی هر یک بر آن با توجه به ماهیت تعیین شده.

ب: رفع ابهامات مقررات دعوای استرداد در ورشکستگی.

۲- اهداف کاربردی

نتایج حاصل از این پژوهش، می تواند مورد استفاده ی اداره ی تصفیه ی امور ورشکستگی ، قضات محاکم، وکلا، دانشجویان رشته حقوق و سایر افرادی قرار گیرد که به نحوی در دعوای استرداد در حوزه ی ورشکستگی مداخله داشته یا در آینده خواهند داشت (برای شناسایی حقوق خود، شرایط پذیرش دعوای استرداد، آثاری که در نتیجه ی استرداد محقق می گردد و ...).

ضرورت تحقیق

مقررات دعوای استرداد در ورشکستگی صور مختلفی دارد که در فصل دهم قانون تجارت، به تفکیک طی مواد ۵۲۸ الی ۵۳۵، تنصیص شده است.

ماهیت حقوقی استرداد در هر یک از این صور دارای سنخیت و قرابت های زیادی با نهادها و مقررات حقوق مدنی است. ماهیت دعوای استرداد در برخی از این صور بر خلاف شباهت زیادی که با مقررات حقوق مدنی (همچون حق حبس و خیار تفلیس) دارند، ویژه و خاص بوده و متمایز از ماهیت نهادهای مذکور می باشد.

بالعکس ماهیت دعوای استرداد در برخی از صور دیگر، همان نهادها و مقررات حقوق مدنی است. از آنجا که تعیین ماهیت دعوای استرداد در هر یک از صور حسب مورد آثار ویژه ای بر آنها بار می نماید لذا ضروریست که این مسئله با توجه به قواعد و مقررات عام حقوق مدنی تحلیل و بررسی گردد تا با توجه به آن در هر مورد خاص آثار ویژه ی آن بار گردد.

از طرفی مقررات دعوای استرداد در برخی موارد دارای ابهام و اجمال است که ضروریست با استفاده از اصول و مقررات حقوقی به تبیین آنها پرداخته شود.

سوالات تحقیق

- ۱- فلسفه ی تدوین مقررات دعوای استرداد در ورشکستگی و موضوع این دعوا چیست؟
- ۲- ماهیت حقوقی دعوای استرداد مبیع: از حق العمل کار ورشکسته در فرض ماده ۵۳۰ و ۵۳۱ ق.ت. و از متصدی حمل و نقل در حین حمل و قبل از وصول آن به خریدار ورشکسته در فرض ماده ۵۳۲ چیست؟
- ۳- ماهیت حقوقی امتناع از تسلیم مبیعی که نه به خریدار ورشکسته تسلیم شده و نه به کسی که به حساب او بیاورد، چیست؟

فرضیه ها

- فلسفه تدوین مقررات دعوای استرداد در ورشکستگی حمایت از اشخاص ثالثی است که نسبت به اعیان نزد تاجر ورشکسته حق مالکیت دارند و موضوع این دعوا «عین متعلق به دیگری» است.
- به نظر میرسد ماهیت حقوقی دعوای استرداد مبیع از حق العمل کار ورشکسته، خاص و ویژه بوده و منطبق بر هیچ یک از نهادهای حقوقی نمی باشد، لیکن ماهیت حقوقی دعوای استرداد مبیع از

متصدی حمل و نقل، در حین حمل و قبل از وصول آن به خریدار ورشکسته، ماده ۳۷۷ قانون مدنی (مشعر بر حق حبس) می باشد.

- به نظر می رسد ماهیت حقوقی امتناع از تسلیم میبعی که نه به خریدار ورشکسته تسلیم شده و نه به کسی که به حساب او بیاورد، ماده ۳۷۷ قانون مدنی (مشعر بر حق حبس) می باشد.

موانع و مشکلات تحقیق:

با وجود اینکه در زمینه حقوق تجارت منابع بسیاری موجود است اما در کتب حقوق تجارت کمتر نویسنده ای به بررسی موضوع این رساله پرداخته و نویسندگانی هم که به این مطلب در کتب حقوق تجارت پرداخته اند بسیار گذرا مطالب را تبیین نموده اند، لذا موضوع این رساله با کمبود شدید منابع مواجه می باشد.

مبنای نظری

مبنای نظری مقررات دعوای استرداد، حمایت از حق مالکیت اشخاص ثالثی است که در نزد تاجر ورشکسته اموالی دارند که عین آن ها متعلق به آنهاست.

در واقع دعوای استرداد، دعواییست که بر علیه تاجر ورشکسته اقامه شده لذا طبیعتاً می بایست محکوم به این دعوا از اموال متعلق به شخص تاجر وصول گردد نه از اموال اشخاصی که نقشی در این دعوا ندارند و اساساً دعوایی علیه آنها اقامه نشده است.

بنابراین طبق اصل نسبیت احکام، اثر حکم ورشکستگی تنها خوانده ی دعوا (تاجر) را فرا می گیرد و لازمه این اصل، شناسایی حق استرداد برای اشخاص ثالثی است که نسبت به اعیان نزد تاجر ورشکسته حق مالکیت دارند.

روش کار

الف: نوع روش تحقیق

روش تحقیق در این پروژه بر مبنای تجزیه و تحلیل حقوقی بر اساس بررسی منابع موجود مرتبط با این امر و نیز استدلال حقوقی به صورت نظری می باشد.

ب: روش گرد آوری اطلاعات

بر اساس روش کتابخانه ای.

ج: ابزار گرد آوری

فیش

د: روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

روش حقوقی و استدلالی.

سازماندهی مطالب

پس از بیان مقدمه، مطالب در چهار فصل مجزا به شرح ذیل تدوین گردیده است:

فصل اول - کلیات، در این فصل تاریخچه ورشکستگی در حقوق ایران، جهات افتراق بین

اعسار و افلاس، ورشکستگی (و عناصر تعریف آن) بررسی گردیده و در نهایت فلسفه تدوین مقررات

دعوی استرداد در ورشکستگی و موضوع این دعوا بحث شده است.

فصل دوم- صور مختلف دعوای استرداد، در این فصل تاجر در مقام وکیل در وصول

اسناد امانی، تاجر در مقام امین یا حق العمل کار و سرانجام تاجر در مقام خریدار در سه مبحث مجزا به عنوان محورهای صور دعوای استرداد بررسی گردیده است.

فصل سوم- مبنای حقوقی مقررات دعوای استرداد، در این فصل مبنای حقوقی

حق استرداد اسناد و اموال امانی، مبنای حقوقی حق استرداد مبیع از تاجر حق العمل کار، مبنای حقوقی حق استرداد مبیع از متصدی حمل و نقل در فرض عروض ورشکستگی خریدار در حین حمل و در نهایت مبنای حقوقی امتناع از تسلیم مبیع فروخته شده به تاجر ورشکسته در صورت عروض ورشکستگی قبل از پرداخت ثمن مورد بحث واقع شده است.

فصل چهارم- طریق طرح دعوای استرداد، در این فصل طریق طرح دعوای استرداد

نزد اداره تصفیه و دادگاه مورد بررسی قرار گرفته است.

در پایان جمع بندی مباحث تحقیق در قالب نتیجه گیری و معرفی راهکارهای مرجح ارائه شده است.

فصل اول: کلیات